

PRIKAZI / REVIEWS

Nevena Škrbić Alempijević, Sanja Potkonjak i Tihana Rubić: *Misliti etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*

Zagreb: FF-press [i. e. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu] i Hrvatsko etnološko društvo (hed-biblioteka), 2016., 135 str.

Najsažetija ocjena knjige *Misliti etnografski* jest da je riječ o teorijsko-metodološkom vodiču bez kojeg će biti teško započeti suvremenu etnološku studiju baš kao što je bez *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića nemoguće zamisliti znanstvenu formaciju discipline koja teži sustavnoj interpretaciji svekolike građe o materijalnom i duhovnom životu zajednice. I dok se čini kako su nestale poveznice između onoga što je bila istina i metoda za etnografa aktivista s kraja 19. i profesionalnog etnologa 21. stoljeća, postoje određene podudarnosti. Naime, Antun Radić spremno bi prihvatio postulate tzv. utemeljene teorije (*grounded theory*), uzdanice kvalitativne metodologije, prema kojima nema prikupljanja podataka bez metode, uzorkovanja i komparacije, temeljnih kategorija, svijesti o obrascima i varijacijama, te – ono najvažnije – bez metodičnih terenskih bilješki koje ne služe samo *sabiranju* nego i *proučavanju*, to jest razvijanju teorije koja je u Radićevo vrijeme bila pozitivistička i utilitarna, usmjerena na potvrđivanje vernakularnog i nacionalnog identiteta. Dočim današnji etnolog teži generiranju (a ne samo primjeni) teorijskog aparata koji tumači kako lokalne i situirane tako i općeljudske fenomene, postupanja, afektivna stanja, oblike društvenosti i običajnosti. Tu je još jedna važna podudarnost koja pokazuje da tijek povijesti ideja i znanstvenih postignuća nije linearan, jednoznačan ni predvidljiv. Recentni *kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji* koji se sažeto i pregledno prikazuju u ovoj knjizi – fenomenološka metoda, utemeljena teorija, teorija afekata, autoetnografija i feministička etnografija – ponovno u središte pozornosti stavljaju čovjeka, njegovo/njezino tijelo, geste i postupanja, afektivne i refleksivne odgovore na izazove suvremenog života, a ne jezične i sociokulturne kodove, simbole i koncepte kao u doba prevlasti strukturalističke paradigme.

Knjiga Nevene Škrbić Alempijević, Sanje Potkonjak i Tihane Rubić predstavlja ogledno izdanje novoutemeljene *hed-biblioteke*, elektroničke nakladničke cjeline Hrvatskoga etnološkog društva kojom se izlazi u susret istraživačkim potrebama, zahtjevima i očekivanjima najnovije generacije studenata i istraživača u potrazi za vodičem kroz mnoštvo aktualnih, nerijetko nekompatibilnih, teorijskih paradigmi. Naime, odabrali pet između tridesetak

Nevena Škrbić Alempijević, Sanja Potkonjak, Tihana Rubić
Misliti etnografski
Kvalitativni pristupi i metode u
etnologiji i kulturnoj antropologiji

hed
BIBLIOTEKA

kvalitativnih metoda u društvenim i humanističkim znanostima, koje, recimo, opisuje britanska mrežna stranica *Online QDA*, nije bilo jednostavno. Premda uvjetovan dosadašnjim iznimnim postignućima autorica kako na teorijskom tako i istraživačkom području, ovaj je izbor reprezentativan jer ocrta pravce u kojima se etnologija i kulturna antropologija najviše približavaju etnografskim, ali i filozofsko-humanističkim ishodištima. Kao što to sugerira i naslov knjige, *Misliti etnografski* jest djelo kojim se u hrvatskoj etnologiji napokon verificira i epistemološki obrazlaže reflektivni obrat u kulturnoj antropologiji. A ovaj je obrat, kao što svjedoči prvo poglavlje, uvelike uvjetovan fenomenološkom tradicijom induktivnog i subjektivirajućeg mišljenja, a njegov diskurs – unatoč teoretizmu utemeljene teorije i političnosti feminističke etnografije – zapravo teži “neznanstvenom” i esejističkom (ali zato ne manje društvenokritičnom) pismu utjelovljenom u autoetnografiji, opisanoj u preposljednjem poglavlju. Autorice dobro sažimaju ključne postavke postmodernoga reflektivnog obrata u etnoantropologiji: odmicanje od kartezijanskog dualizma, kognitivizma, deduktivnog zaključivanja i totalizirajućih narativa prema zagovoru parcijalnih istina i decentriranog (manjinskog) iskustva te razumijevanju različitosti. S pravom tvrde da kod kvalitativne metodologije nema “čistih metoda” ni potpunih epistemoloških obrata, i priklanjaju se mišljenju antropologa Stefa Jansena da, recimo, utjecajan spoj prirodnoznanstvenih i humanističkih teorija, poznat pod nazivom “afektivni obrat”, ne predstavlja smjenu paradigmi nego je riječ o “razvoju i nadogradnji postojećih tendencija u društvenim i humanističkim znanostima”. I drugi teoretičari smatraju da se najbolji rezultati u antropologiji postižu križanjem fenomenološke metode s kritičkom kulturnom analizom, semiotikom, političkom ekonomijom i spoznajama neuroznanosti ili psihodinamičke teorije. To nam potvrđuju i neke od najutjecajnijih antropoloških teorija: Geertzova metoda gustog opisa nastala na tragu fenomenologije A. Schütza, antropologija tijela / utjelovljenog iskustva T. Csordasa i dr. na fenomenološkim zasadama M. Merleau-Pontyja, egzistencijalna antropologija ili *minima ethnographica* M. Jacksona na križanju egzistencijalizma, fenomenologije i kritičke teorije, literarno-filozofska antropologija V. Crapanzana koja se nastavlja na psihoanalizu, književne teoretičare, Husserla i druge filozofe koji su se suočili s problemom kulturnog relativizma.

Nevena Škrbić Alempijević, Sanja Potkonjak i Tihana Rubić umješno su ispunile sve zadatke koje su si postavile: izdvojile su i opisale metodološke pravce koji na najbolji način reprezentiraju kvalitativnu metodologiju zajedničku humanističkim i društvenim disciplinama, definirale su i prevele njihovo stručno pojmovlje, temeljne metodološke koncepte i pristupe, objasnile način formuliranja istraživačkih pitanja od terena do objavljene studije, dale su pregled

nastanka, ključnih postavki i glavnih predstavnika prikazanih metoda, kao i djela koja su obilježila dotično teorijsko usmjerenje. Ujednačenom strukturom poglavlja (koja slijede netom navedene ciljeve), jasnim i postupnim izlaganjem te kompetentnim stilom autorice su postigle dojam jedinstvene cjeline u kojoj su prijelazi među poglavljima gotovo bešavni. Možda najvrjedniji aspekt ovoga suvremenog priručnika koji uči misliti, zapažati, kategorizirati i vrednovati opaženo i promišljeno (“od zacrtavanja ideje do ispisivanja rezultata”), jest u prikazu mogućih primjena svakog od odabranih teorijskih pravaca na primjerima djela respektabilnih antropologa, ali i vlastitih istraživanja. A autorski trojac doista ima što za ponuditi jer je riječ o znanstvenicama izrazitoga teorijskog integriteta i terenskog senzibiliteta koje potpisuju zapažene antropološke studije o kulturi sjećanja i politikama pamćenja u postsocijalističkoj Hrvatskoj, o nezaposlenima i njihovoj ulozi u postindustrijskoj ekonomiji, o temama iz urbane antropologije, o etnografiji rada i tranzicije, o ženskom autorstvu u hrvatskoj etnologiji i dr. Njihove studije, zajedno s odabranim predstavnicima pojedinih teorijskih pravaca, najbolje zrcale promjenu kako metodološkog instrumentarija tako i istraživačkog fokusa: umjesto rodoslovnih veza intersubjektivne poveznice u realnom i virtualnom svijetu, umjesto običaja, obreda i rituala prijelaza svakidašnje radnje, preživljavanje, bolovanje ili starenje, umjesto tektonskih promjena u životu pojedinca i zajednice epifenomeni autora i autorica pokazuju u kojoj su se mjeri pothvati etnologa i kulturnih antropologa isprepleli s onima pripadnika drugih humanističkih disciplina. Premda je svaki tip pristupa distinktivan i ovjerovljen, ni jedan nije oslobođen ekonomskih, političkih ni etičkih zahtjeva akademske proizvodnje znanja kao ni pritajenog antagonizma između *velikih* i *malih* europskih etnologija, između istraživačkih prioriteta socijalne i kulturne antropologije.

A studentima je teorijska pomoć najpotrebnija kako bi pomirili protuslovlja svojih *vitae contemplativae* i *vitae activae*, kako bi izrazili svoju osobnost i društvenost te se orijentirali i u akademskom prostoru i na vanjskom “terenu”. U tu svrhu poslužiti će poglavlja posvećena autoetnografiji i feminističkoj etnografiji koja odgovaraju na niz pitanja vezanih uz unutarnje izazove personaliziranog subjekta, ali i potrebu društvenog angažmana. Baš kao uspješne studije utemeljene na fenomenološkoj metodi, afektivnoj ili utemeljenoj teoriji, ogledni feministički i autoetnografski radovi upućuju na složenu genealogiju najintimnijih (često neizgovorenih) pojedinačnih iskustvenih naracija, te diskurzivno uvjetovanu prirodu (auto)biografskih iskaza koji otkrivaju tipične načine samozavaravanja i distorzije a da se ne podcjenjuje vernakularno i individualno znanje o tome kako se nositi s njima. Naime, izazovi suvremenoga društvenog trenutka sve češće dovode etnologue u paradoksalan položaj da moraju zadovoljiti najviše zahtjeve

epistemološkoga (kabinetskog) studijskog rada, ali i “društveno korisnog” te aktivističkog djelovanja. To je posebice teško kad se etnografskom metodom – koja je u ishodištu svih opisanih – pristupa ranjivim i marginalnim skupinama, progonjenim, eksploatiranim ili na bilo koji način (egzistencijalno, kognitivno i afektivno) ucijenjenim ljudima. U tim i takvim situacijama kodirani metajezik ili zadane procedure (fenomenološke metode ili utemeljene teorije) teško da mogu pružiti traženi odgovor čime se otvara prostor za autoetnografsko (samo)-pozicioniranje i (uvijek neizvjestan) susret kritičke epistemologije, političnosti i autorefleksivnosti koja vlastito življeno iskustvo etnologa/ antropologa, kako kažu autorice, “analitičko-kritički povezuje sa širim društvenim procesima”. A upravo to je, vjerujemo, cilj kojem teže autorice ovoga vrijednog priručnika koji nije samo za “etnologe početnike”: samo uz pomoć kompetentnih znanja i informiranih spoznaja možemo graditi kako angažiranu “radikalnu antropologiju” tako i “antropologiju nade” 21. stoljeća i suprotstaviti se imperativu “okrutnog optimizma” koji nam nameće antihumanistički kapitalistički svijet.

Renata Jambrešić Kirin

Emina Bužinkić i Marijana Hameršak, ur.: *Kamp, koridor, granica: studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije i Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija, 2017., 184 str.

Granice, koridor, profilacija, detencija, sigurnosno-humanitarne politike, solidarnost, regulacija prostora, nenormalna normalnost, govor mržnje – neke su od ključnih riječi sedam tekstova objavljenih u zborniku *Kamp, koridor, granica: studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*, proizašlih iz konferencije održane u Zagrebu u lipnju 2016. godine. Tekstovi se primarno bave mjesecima u drugoj polovini 2015. i prvoj polovini 2016. godine, kada se, kako to opisuju Marijana Hameršak i Iva Pleše, na hrvatskim granicama odvijala drama granice i kada je “živa klopka za nepoželjne” oblikovana difuznim i stratificiranim granicama postala vidljiva u našoj svakodnevici (str. 9–10). Po mađarskom zatvaranju granice sa Srbijom, transkontinentalne se migracije u rujnu 2015. preusmjeravaju u Hrvatsku te pozivaju i tjeraju na reakcije – osmišljene, dogovorene, prilagodljive, brzinske i

trenutne – državnih službi, domaćih i međunarodnih nevladinih udruga, lokalnog stanovništva, medija, javnosti i dr. Migracije su u razdoblju kojim se zbornik bavi bile goruća tema javnog diskursa, služile su kao vježbalište hrvatskih političkih elita u pokazivanju spremnosti čuvanja granica Europske unije i istodobno za konstruiranje humanog lica hrvatskog društva, pokretale su inicijative građana te ujedinjavale domaće i međunarodne nevladine aktere. Migracije su bile motiv izjava neposrednih aktera koji su pojašnjavali postupke i upućivali na propuste, kao i onih koji su izdaleka, medijski posredovano, pratili događaje i o njima stvarali i iznosili svoje mišljenje. Konačno, migracije su u ovom razdoblju privukle i dodatnu pozornost istraživača koji su nastojali razumjeti i pojasniti raznolike aktere, strategije i konkretne korake. Pritom su ono što se događalo pred našim očima smještali u širi kontekst transkontinentalnih kretanja i pokazivali da su zbivanja na hrvatskim granicama usko povezana sa zbivanjima u geografski udaljenim, te nerijetko u domaćem javnom diskursu neprisutnim, ratnim žarištima, prostorima neimaštine, nestabilnosti i besperspektivnosti, sa zbivanjima koja nagone ljude da krenu na dugačak i opasan put do željenih zapadnoeuropskih odredišta te koja su ih te jeseni 2015. godine u velikom broju dovela i u Hrvatsku. Istraživači različitih disciplina nastojali su doprinijeti kvalitetnim i utemeljenim raspravama o izbjegličkim kretanjima i politikama. Pritom su među ostalim, kako to zorno pokazuju tekstovi okupljeni u ovom zborniku, promišljali metodološke i epistemološke postavke i dosege, reflektirali o povezanosti istraživačkoga i volonterskoga, o povezanosti poriva da se pomogne i poriva da se analitički opiše.

U prvom tekstu zbornika, naslovljenom “Zarobljeni u kretanju: o hrvatskoj dionici balkanskog koridora”, Marijana Hameršak i Iva Pleše dokumentiraju kronologiju stvaranja koridora na hrvatskom teritoriju. Pritom u fokus dovode raznovrsne europske granice: eksterne, ekteriorizirane i interiorizirane, da bi najviše pozornosti posvetile posebnom tipu interiorizirane granice – izbjegličkom koridoru te kampovima u Opatovcu i Slavonskom Brodu koji su na tom koridoru činili zaustavne točke kretanja. Nasuprot efikasnom i brzom tranzitu kao dominantnim javnim predodžbama slavonskobrodskog kampa, autorice pokazuju procese profilacije, kontrakoridora i detencije, posebno apostrofirajući skrivana i tajna izdvajanja i zadržavanja izbjeglica, koja su bila potpomognuta strogom kontrolom prostora kampa. Rad završavaju teom o čekanju kao taktici ustrajnosti i taktici otpora, gdje bi slavonskobrodski kamp bio samo privremeno mjesto zaustavljanja koje treba podnijeti da bi se put u željenom smjeru prema zapadu mogao nastaviti.

Rad Duška Petrovića pod naslovom “Humanitarno izuzeće: normalizacija suspenzije prava u kampu i koridoru” usredotočen je na ono što autor naziva puzećom transgresijom moralnih i političkih načela i granica, odnosno postupnom

normalizacijom zanemarivanja tih načela koja se odvijala u kampu u Slavonskom Brodu. Autor svoju analizu provodi u okviru sigurnosno-humanitarnih politika koje sljubljuju humanitarnu brigu te logiku sigurnosti i kontranasilja, humanitarnu sućut i represiju. Pokazuje pritom kako je politika sigurnosnog humanitarizma suspendirala prava izbjeglica, administrirala njihov tranzit, suzila brigu na biološki život te esencijalizirala nacionalne i rasne identitete (pritom odbacujući neimaštinu kao valjani razlog za migraciju) te u njoj, zaključuje autor, “supostoje humanitarna sućut, briga, nadzor i rasizam” (str. 57).

Iva Grubiša u tekstu “*Mi i Oni?* Kulturnoantropološko propitivanje terenskog iskustva u Slavoniji” bavi se isprepletenošću svoje volonterske i istraživačke uloge te simboličkim i utjelovljenim načinima iscrtavanja granica između “Nas” – “zamišljene cjeline navodno homogene Europe i njezinih punopravnih građana”, i “Njih” – “prijetnje toj pretpostavljenoj europskoj kulturnoj, religijskoj i političkoj zajednici” (str. 69). Fluorescentni prsluci volontera i maske za lice koje su nosili policijski službenici i dio volontera u autoričinoj analizi postaju jasni znakovi razlikovanja. Razdjeljivanje te oprostorenu moć i nadzor autorica prepoznaje i u prostornoj organizaciji prihvatnih centara u Opatovcu i Slavonskom Brodu.

Tekst pod naslovom “*Shopping* centar nenormalne normalnosti: etnografija distribucijskog šatora u izbjegličkom kampu u Slavonskom Brodu” autorica Tee Škokić i Renate Jambrešić Kirin usredotočen je na jednu od postaja slavonskobrodskog kampa kroz koju su izbjeglice prolazile – distribucijski šator. Autorice šator vide kao “prostor raznorodnih i višesmjernih komunikacija, naracija i emocija, te ozbiljnih ljudskih drama” (str. 87): komunikacija volontera i policije, volontera i izbjeglica, osjećaja frustracije i ljutnje, zadovoljstva, ispunjenosti i sreće. Preko odjeće, u čijoj su podjeli volonterski sudjelovale, autorice iščitavaju “fragmente izbjegličke projekcije vlastita života” (str. 95): naime, u preferiranju pojedinih odjevnih predmeta autorice vide djelatne pojedince koji iskazuju i imaginiraju svoje identitete.

Marijana Hameršak i Iva Pleše u drugom se zajedničkom radu naslovljenom “Zimski prihvatno-tranzitni centar Republike Hrvatske: etnografsko istraživanje u slavonskobrodskom kampu za izbjeglice” bave ključnim toposima etnografskog istraživanja: ulaz u teren, promatranje, intervjui, promatranje sa sudjelovanjem. Uz svaki od njih postavljaju upitnik koji signalizira propitivanje navikama stvorenog načina provođenja terenskog istraživanja, njegovih uobičajenih procedura i postulata, izazova koje je pred autorice postavljalo bivanje u kampu, etičkih dvojbi, trenutnih i intuitivnih odluka, naknadno reflektiranih istraživačkih strategija. Svoje iskustvo autorice sažeto opisuju kao istodobnost metodološkog redukcionizma i metodološkog pluralizma.

Tekst Emine Bužinkić pod naslovom “*Dobrodošli vs. dobroprošli: krizna mobilizacija i solidarizacija s izbjeglicama u Hrvatskoj kao tranzitnoj zemlji*” progovara o infrastrukturnim i diskurzivnim naporima političkih elita da tranzit bude jedini način bivanja izbjeglica u Hrvatskoj, uz istodobnu gradnju diskursa o Hrvatskoj kao organiziranoj i velikodušnoj zemlji. Autorica zatim kronološki razlaže organiziranje Inicijative Dobrodošli! i njezina “javnog, aktivističkog, zagovaračkog i medijskog rada te onog koji se ticao direktne podrške izbjeglicama u tranzitu ili ostanku” (str. 143). Opisujući mikrotaktike djelovanja, rad na kontradiskursima koji su se suprotstavljali “izbjegličkoj krizi” i govorili o europskoj krizi upravljanja i krizi solidarnosti, dileme i oprez koji su imali za cilj pažljivo odvagivanje pojedinih aktivnosti i reakcija koje bi potencijalno mogle dovesti do onemogućavanja daljnjeg djelovanja, autorica precizno dokumentira rađanje i rast Inicijative, njezinu mobilizacijsku i solidarnu agendu.

Katarina Peović Vuković u posljednjem radu u zborniku, naslovljenom “‘Izbjeglička kriza’ i govor nesvjesnog”, pozornost posvećuje medijskom govoru i govoru mržnje analizirajući izabrane televizijske emisije, dnevne novine te pojedine Facebook stranice. Autorica pronalazi i obrađuje sedam čvorišnih točaka, odnosno izjava koje se pojavljuju u govoru o izbjeglicama: sjećanje na naš rat, socijalno pitanje – mi ili oni, povratak na Balkan, terorizam, država je penetrirano tijelo, prljavština i animalizam. Koristeći Freudove mehanizme rada sna: sažimanje, premještanje i simbolizam, autorica zorno pokazuje kako, primjerice, u diskurs o izbjeglicama prodire usporedba s ratom devedesetih, kako se uvodi diskreditirajuće neumjereno bogatstvo izbjeglica, kako se gradi veza između migranata i terorizma i dr.

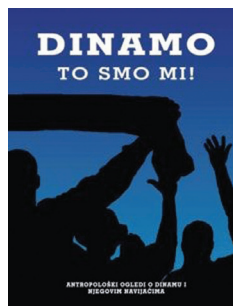
Zbornik dokumentaristički precizno i analitički britko pokazuje brojne organizacijske, diskurzivne, planirane i ostvarene strategije i taktike različitih aktera onoga što se u javnosti nazivalo “izbjegličkom krizom” (premda su glasovi znanstvenika i aktivista upozoravali na problematičnost toga termina). Vrijednost tekstova vidim u tome što podrobno dokumentiraju zbivanja na hrvatskom teritoriju te što su, kao i konferencija iz koje su proizašli, nastali kao brz odgovor: istraživači nisu pisali s vremenskim odmakom, nego ovdje i sada. Detaljni opisi prostora, događaja kojima su svjedočili, susreta koje su proživjeli, onoga što su osjećali i kako su reagirali ostavljaju važan etnografski trag. Svjedoče i o pozicioniranosti istraživača, o samorefleksivnosti, preplitanju uloga, različitim pitanjima koja su ih pratila. Marijana Hameršak i Iva Pleše ekspliciraju jedno od tih pitanja ovim riječima: “[...] kako izbjeći normalizaciju koju generira znanstveni jezik i aparat, odnosno kako u tekstovima barem donekle zadržati težinu onoga čemu smo svjedočile” (str. 103). Rekla bih da tekstovi zbornika upravo to uspijevaju: pokazujući pukotine, prešućivanja, nedostatke, nelogičnosti, govor mržnje, patnju,

solidarnost, mobilizaciju – u pitanje dovode normalizacije. U trenucima kada se neizvjesnost, patnja i smrt normaliziraju i anonimiziraju, opiranja normalizaciji, i putem pisanja, čine se nužnima.

Petra Kelemen

Goran Pavel Šantek: *Dinamo – to smo mi! Antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima*

Zagreb: FF press [i. e.] Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017., 101 str.

U izdanju FF pressa – Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – objavljena je antropološka studija *Dinamo – to smo mi! Antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima*, u kojoj autor prezentuje rezultate svoga istraživanja o transformaciji odnosa navijača fudbalskog kluba Dinamo iz Zagreba od njihovog osnivanja do današnjih dana, sa posebnim akcentom na period nakon 1990. godine. U ovoj studiji slučaja autor lokalna fudbalska dešavanja posmatra u širokom društvenom, kulturnom i političkom kontekstu unutar hrvatskog društva. Centralnu temu studije čini sukob između navijača GNK-a Dinamo, s jedne, i uprave njihovog kluba i državnih institucija, s druge strane. U nastojanju da pomenuti sukob što potpunije osvetli, autor otvara čitav niz različitih pitanja iz oblasti antropologije sporta: od razloga koji su fudbal učinili globalnim fenomenom današnjice i njegovog položaja u savremenoj popularnoj kulturi, do specifičnih oblika udruživanja Dinamovih navijača u današnje vreme. Autor posebnu pažnju poklanja oblicima otpora Dinamovih navijača, determinisanih specifičnim odlikama navijačke potkulture, ne gubeći ni jednog trenutka iz vida njihov marginalizovani položaj u društvu. Ova monografska studija, osim što doprinosi proširenju naučnih vidika iz oblasti kulturne antropologije i njoj srodnih društvenih i humanističkih disciplina, može poslužiti i kao idejna osnova u pogledu kreiranja novih društvenih i kulturnih politika koje stoje u tesnoj vezi sa sportom.

U prvom poglavlju *Globalna popularnost (i lokalna nepopularnost) nogometa* autor navodi uzroke koji su doveli do činjenice da je fudbal postao najpopularnija sportska disciplina u svetu, ilustrujući ih različitim primerima od naglašene popularizacije engleskog nacionalnog fudbalskog šampionata širom sveta, preko porasta globalne gledanosti mečeva odigranih na svetskim prvenstvima u fudbalu, do enormnih finansijskih ulaganja u razvoj fudbala u onim delovima

sveta u kojima je on manje razvijen u odnosu na ostatak planete. Činjenici da je fudbal postao instrument za ostvarivanje nacionalne promocije i sticanje ugleda na međunarodnoj sceni (što je doprinelo njegovoj munjevitoj popularizaciji širom planete), autor suprotstavlja situaciju u Republici Hrvatskoj u kojoj je došlo do stagnacije i smanjenja posećenosti fudbalskih mečeva nacionalnog prvenstva, a koja je posebno izražena kada je u pitanju GNK Dinamo. Ova studija posvećena je toj pojavi, a u njoj autor iznosi zaključke koji proširuju naučne uvide o fudbalskim navijačkim grupama i njihovoj specifičnoj subkulturi u Republici Hrvatskoj.

U drugom poglavlju *Zašto gledati utakmice (Dinama)?* autor iznosi široku lepezu razloga koji su doveli do velike popularnosti sporta i/ili fudbala: od onih koji su imanentni biološkoj i psihološkoj strukturi ljudskih bića, do onih koji su nastali dejstvom različitih društvenih i kulturnih sila. On na sličan način doživljava fenomen fudbalskih navijača, jer ga karakteriše kao izvrstan spoj društveno prihvatljivog načina da se zadovolji duboko ukorenjena psihološka i/ili biološka potreba ljudi za aktivnostima sa pojačanim lučenjem adrenalina i aktivnosti u kojima se na najrazličitije načine izražava lična kreativnost. Autor navijače predstavlja kao aktivne i kreativne stvaraocce određenih kulturnih sadržaja koji čine značajne elemente navijačke subkulture. Fudbalski stadion u vreme utakmice pravo je mesto za manifestaciju emocija navijača prema voljenom klubu, posredstvom kojih ostvaruju i jačaju identifikaciju sa njim. Njihove društvene prakse, odnosno njihove forme, zavise od njihovog kreativnog potencijala i odlika lokalne navijačke potkulture. Upravo iz tog razloga, publika i navijači postaju esencijalni deo sportske (fudbalske) manifestacije, a izostanak njihove podrške lokalnom timu dovodi u pitanje smisao njegovog postojanja.

U trećem poglavlju *Zagrebački boysi* predstavljeni su pregled nastanka, razvoj i društvene prakse istoimene navijačke grupe, na osnovu kojih autor zaključuje da su one analogne odlikama brojnih fudbalskih navijačkih grupacija širom Zapadne Evrope, odnosno da su one determinisane globalnom popularizacijom fudbalskog navijačkog pokreta u svetu. Iako nije poznato tačno vreme njihovog nastanka, navijači Dinama Bad Blue Boysi, sve vreme svoga postojanja iskazuju kompleksan odnos prema upravi kluba i centrima političke moći koji kulminira tokom 1990. godine, a u cilju očuvanja naziva i identiteta svoga kluba. Autor kao potvrdu njihove potpune integracije u globalne navijačke procese u svetu

vidi u činjenici da prelaze put od huliganskog do posthuliganskog načina delovanja.

Četvrto poglavlje *Dinamo i pitanje društvene kontrole* donosi pregled naučnih i popularnih shvatanja pojma sporta, kao i problema proizašlih iz njih. Autor naglašava nastojanja društvenih aktera da odrede značenje sporta i da ga iskoriste kao instrument za ostvarivanje sopstvene kontrole u društvu. U skladu sa temom monografije, on posebnu pažnju posvećuje razmatranju unutargrupnih borbi za definisanje značenja GNK-a Dinamo, pri čemu su glavni objekti istraživanja upravljačke strukture kluba s jedne, i izvestan broj njegovih članova i navijača, s druge strane. Autor potom iznosi i osnovne teorijske okvire na kojima bazira interpretaciju otpora Dinamovih navijača, predstavljajući ukratko koncepte Bourdieua, Mertona, Durkheima, Goffmana i Foucaulta. Pojam sport posmatra se kao polje oko koga i unutar koga se odvijaju društvene borbe aktera. Ukoliko se kao sredstvo kohezije posmatrane “grupe” uzme GNK Dinamo, sukob između navijača fudbalskog kluba Dinamo i njegove uprave (u svetlu pomenutih teorija) može se objasniti razlikom između njihovih kulturnih ciljeva i socijalnih struktura, odnosno njihovim diferencijalnim “institucionalnim načinima” rada (Merton). Sukob koji počiva na takvoj razlici sasvim je očekivan, jer jedna grupa zauzima elitni položaj u GNK-u Dinamo, za razliku od ostalih grupa koje iskazuju nezadovoljstvo zbog takvog razvoja situacije (Durkheim). Reč je o unutargrupnom konfliktu u kome se ispoljava nedostatak “kultura sporenja” međusobno suprotstavljenih društvenih aktera u sukobima (Goffman). Snažan otpor koji navijači Dinama ispoljavaju u toj situaciji rezultat je njihovog nastojanja da ispolje nezadovoljstvo takvim stanjem i da spreče kontrolu i pacifikaciju sopstvenog ponašanja (Foucault).

U petom poglavlju *Kad nepravda postane zakon, otpor postaje dužnost* autor se bavi strukturnom pozicijom navijača Dinama i njenim uticajem na njihovu autopercepciju i aktivnost. On uočava usku povezanost loše strukturalne pozicije navijača sa procesom privatizacije fudbalskih klubova, jer je novim vlasnicima jedini interes ostvarivanje sopstvenog profita, čak i po cenu ostvarivanja loših klupskih rezultata, što je u direktnoj suprotnosti sa osnovnim interesom navijača (ostvarivanjem dobrih

rezultata fudbalskog kluba). Ovakva situacija čije su glavne karakteristike nezadovoljstvo navijača zbog premeštanja omiljenih klubova u druge gradove, preprodaja najboljih igrača i preimenovanje klubova, izazvala je revolt navijača podstičući ih na čitav niz društvenih angažmana. Autor podseća da je slična situacija evidentirana u zemljama Zapadne Evrope, odakle se najpre proširila na prostor bivših socijalističkih država, da bi nedugo zatim stigla i do Republike Hrvatske. Navijači Dinama svesni svoje loše strukturalne pozicije u odnosu na upravu kluba i njenog lidera udružuju se u grupe ili navijačke organizacije sa ciljem da deluju protiv njih. Autor razmatra različite oblike delovanja navijača Dinama, naglašavajući da samo neki od njih zaslužuju da budu posmatrani kao izraz društvene borbe. On zaključuje da su se navijačke društvene prakse Dinamovih navijača koje su za cilj imale sprečavanje pretvaranja gledaoca u potrošače pokazale kao najuniverzalnije, a da se njihovi izvesni nasiljem obojeni ispadi mogu interpretirati kao radikalni izraz otpora fudbalskoj komodifikaciji (Taylor).

U šestom poglavlju *Dinamo, sport i izrazi otpora* autor nastavlja sa analizom sporta kao sredstva pomoću koga potčinjeni akteri u društvenoj borbi ispoljavaju svoj otpor dominantnim grupama, uz konstataciju da su aktivnosti navijača fudbalskog kluba GNK Dinamo tipičan primer navedene pojave. On smatra da sprečenost navijača da deluju kroz klub i njegove institucije dovodi do njihovog revolta koji uzrokuje različite oblike nasilja, odnosno da je već sama diskonekcija navijača i klupske uprave ishodište društveno neprihvatljivih oblika ponašanja. Narativi navijača predstavljeni u ovoj monografskoj studiji svedoče o tome da oni oblike svoga agresivnog ponašanja pravdaju izostankom izbora delovanja, smatrajući ih delotvornim i opravdanim. Autor takođe prati i proces društvene konstrukcije identiteta navijača – konzumenta, odnosno navijača koji bi trebalo da bude potpuno lišen mogućnosti da se aktivno angažuje u kreiranju sportske politike. On oblike navijačkog otpora doživljava kao svakodnevne prakse društvenih aktera (navijača) kao sredstvo ispoljavanja nediscipline i otpora, zbog čega se one (u izvesnim slučajevima) mogu smatrati i vidom političkog delovanja (De Certeau). Autor je posebnu pažnju obratio na jedinstven oblik otpora za koji su se odlučili navijači Dinama, a radi se o bojkotu utakmica njihovog fudbalskog kluba. Potom

je interesovanje autora usmereno ka novim i specifičnim oblicima otpora navijača: formiranju njihovih društvenih mreža koje služe njihovom lakšem povezivanju i delovanju i konstituisanju navijačkih udruženja čiji je cilj pravna i politička aktivnost (društveno prihvatljivi oblici delovanja), a u cilju ostvarivanja njihovih interesa.

U sedmom poglavlju *Navijači protiv (post)modernoga sporta* pokreće se pitanje određenja navijača i razmatra se njihova uloga u savremenim sportskim događajima. Autor u sopstvenoj interpretaciji navijačkog pokreta polazi od distinkcije između članova, kupaca i potrošača, a zatim konstatuje tendenciju porasta broja navijača-potrošača u svetu (Williams), u kome vidi glavni uzrok procesa slabljenja identiteta klubova. U nastavku poglavlja, autor se osvrće na Giulianottijev model sportskih gledalaca koji se sastoji od navijača, posmatrača, fanova i lualica, uz konstataciju tendencije smanjenja broja navijača na fudbalskim utakmicama. On fudbalske stadione promišlja kao mesta na kojima njihovi posetioci doživljavaju kulminaciju sopstvene fantazije, što ih čini sličnim mestima poput zabavnih parkova, a fudbalske klubove kao svojevrsni ekvivalent savremenih brendova. Evidentne promene koje se dešavaju sa identitetom klubova u vreme postmoderne razmatra u okviru teorijskih postavki Baudrillarda, Maffesolia i Baumana. Na kraju poglavlja autor zaključuje da su sličnosti društvenih praksi navijača GNK-a Dinamo i drugih navijačkih grupa širom Evrope rezultat njihovog sličnog razvojnog puta: od huliganizma, preko karnevalskog navijanja, do političkih oblika njihovog angažovanja.

Osmo poglavlje *Zajedno za Dinamo* posvećeno je nastanku, razvoju i delovanju istoimene navijačke inicijative “Zajedno za Dinamo”. Autor iznosi glavne razloge njenog osnivanja, a kao glavni cilj navodi nastojanje navijača da se pomoću njenog delovanja izvrši demokratizacija kluba. U ovom poglavlju analizira se specifičnost formiranja ovakvog oblika navijačkog udruženja u Republici Hrvatskoj, budući da su metode njenog delovanja bazirane na pravnom sistemu i uz učešće državnih institucija. Pored pravnih delovanja, pomenuta inicijativa pokrenula je i sprovela izvesne aktivnosti humanitarnog karaktera. Autor konstatuje da je inicijativa “Zajedno za Dinamo” nastala pod uticajem posthuliganskih navijačkih

praksi (nenasilnih i političkih vidova navijačkih delovanja) prisutnih na evropskom tlu u poslednjih desetak godina. Aktivnosti ove inicijative on ocenjuje kao svojevrsan oblik građanskog aktivizma i izraz poštovanja i implementacije zakonskih propisa, u čijoj osnovi stoji potreba za snažnijim i efikasnijim delovanjem institucija, kako u lokalnu, tako i na nivou države.

Deveto poglavlje *Futsal Dinamo* posvećeno je nastanku, razvoju i delovanju istoimenog kluba za mali fudbal. On je osnovan od strane navijača fudbalskog kluba GNK Dinamo iz Zagreba, u vreme njihovog bojkota utakmica istoimenog kluba prouzrokovanog sukobom sa klupskom upravom, kada im je od strane klupskih institucija i države bilo zabranjeno da prisustvuju utakmicama njihovog voljenog kluba. Iz navedenih razloga, Futsal Dinamo istovremeno predstavlja izraz njihovog navijačkog otpora i njihov alternativni klub za navijanje. Navijajući za njega, njegovi osnivači i navijači nastavili su da izražavaju podršku GNK-u Dinamo, na šta su posebno ponosni. Ističući ravnopravan status svih navijača Futsal kluba Dinamo, oni zapravo govore o modelu kluba kakav bi želeli da postoji u GNK-u Dinamo.

Na samom kraju, u desetom poglavlju *Etnografske bilješke s (nogometnih) terena* autor predstavlja empirijski materijal prikupljen tokom šest fudbalskih mečeva odigranih u Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji, kojima je i sam prisustvovao. Podaci su prikupljeni metodom posmatranja sa učestvovanjem i predstavljaju veoma značajnu etnografsku građu o odigranim mečevima, organizaciji klubova koji su u njima učestvovali, navijačkim grupama koje su ih uživo pratile.

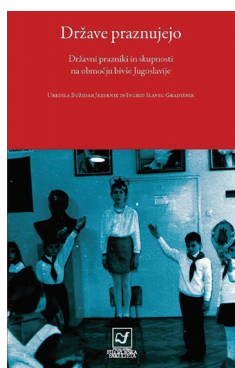
Antropološka studija *Dinamo – to smo mi! Antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima* za hrvatsku nauku predstavlja pionirski rad u pogledu predstavljanja i disciplinarnog promišljanja jedne aktuelne i ozbiljne teme – društvenih praksi navijača GNK-a Dinamo. Iako je na prvi pogled reč o lokalnoj problematici koju autor posmatra u širokom društvenom, ekonomskom i kulturnom kontekstu unutar hrvatskog društva, interpretacija građe i zaključci izneti u njoj pokazuju da se one nalaze u tesnoj vezi sa globalnom popularizacijom fudbalskog navijačkog pokreta u

svetu. Empirijska građa izneta u ovoj studiji, posmatrano iz teorijskog ugla pruža svojevrsan doprinos razmatranjima koncepcija i prakse antropološke (auto)refleksivnosti. Antropološka studija Gorana Pavela Šanteka ne samo da čitaocima proširuje horizonte antropološkog saznanja nudeći im nove poglede na društvene prakse navijača GNK-a Dinamo, nego ih snažno motiviše da i ostale društvene prakse i fenomene promišljaju kako je to učinio njen autor – lucidno, temeljno i objektivno.

Aleksandar Krel

Božidar Jezernik i Ingrid Slavec Gradišnik, ur.: *Države praznujejo. Državni prazniki in skupnosti na območju bivše Jugoslavije*

Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2017., 315 str.

Uz već izlišnu politiku prostora koju je, prateći francusku antropološku školu, u regionalnu antropologiju unijela Dunja Rihtman Auguštin, negdje usporedno, ali s mnogo manjim zamahom, postojao je i interes za politiku vremena. Premda je *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* Milovana Gavazzija upisala vremensku dimenziju u hrvatsku etnologiju, izostala je temeljna kritika samog pojma vremena i načina na koje se ono konstruira u kulturi. No, u danoj paradigmi, koja je uostalom obilježila i ostale etnologije jugoistočne Europe, vrijeme ni nije moglo postati termin kojem bi se upisala ikakva kulturna konstrukcija, ono je služilo kao apsolutna izvanpovijesna apstraktna kategorija. Trebalo je pričekati tekst Lydije Sklevicky “Nova Nova Godina – od ‘mladog ljeta’ k političkom ritualu” iz 1988. kako bi samo vrijeme i njegova organizacija dobila kulturološku optiku. Zanimljivo je kako je taj tekst nastao kao spomen na pedesetogodišnjicu objavljivanja *Godine dana hrvatskih narodnih običaja*.

No, unatoč tom prijelomnom članku, i dalje je bilo malo tekstova koji bi vrijeme uzimali u obzir kao element klasifikacije stvarnosti i njezine specifične organizacije. Zbornik radova *Države praznujejo* u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani na nekoliko načina pokušava ispuniti tu prazninu. Ingrid Slavec Gradišnik i Božidar Jezernik okupili su na jednom mjestu tekstove koji analiziraju primjere iz Slovenije, Hrvatske, Crne Gore, Srbije i Bugarske, a direktno se tiču načina na koji se smjenjivala organizacija godine nakon političkih

prijelaza. Uvod Ingrid Slavec Gradišnik pregled je načina na koji se antropološka teorija hvatala u koštac s konceptom kalendara i organizacije vremena i to posebno iz vizure političke antropologije. Hegemonija i moć ključni su koncepti pomoću kojih se razmatra ritualizacija godine. Za razliku od običaja, spornog termina koji je unatoč svemu preživio do danas, konceptualizacija vremena zaziva termin rituala što se čini iznimno zanimljivo u horizontu korištenja termina. Državni praznici postaju rituali, a ne običaji. Ta implicitna razlika čini mi se iznimno zanimljiva i šteta je što nije elaborirana u samom zborniku, s obzirom na to da je termin običaj potpao pod kritičko-teorijsku analizu početkom devedesetih godina.

No, to ne umanjuje informativni pregled uvodnika koji će zainteresiranog čitatelja uvesti u sve prijepore koje kulturološka analiza nudi kada se hvata u koštac s kolektivnim praznicima. Osim što takvi praznici uvode granicu između pripadnika grupa i onih koji ostaju izvan nje, oni istodobno pokušavaju stvoriti vremenski kontinuitet kao važnu komponentu toga unutarnjega grupnog prepoznavanja, odnosno procesa identifikacije. Slavec Gradišnik upozorava kako državni praznici nisu tek tvorbe koje bi bile uspostavljene kroz hegemoniju nego imaju i svoj obrnuti proces u kojem se stvaraju i na mjestima izvedbe, dakle među ljudima koji stvaraju oblike i načine kako će obilježavati određene datume koji su povezani s razumijevanjem “zamišljene zajednice”. Odnosno, moglo bi se reći kako uvođenjem države i politike u odnose identifikacijskih procesa i raspored vremena analitika postaje osuđena na uvođenje dihotomije produkcije i potrošnje koja još od ranih dana škole kulturnih studija postaje mjestom najvažnijih tekstova kao što je onaj Stuarta Halla “Encoding/Decoding”. To ne treba čuditi jer Andersonova studija *Nacija: zamišljena zajednica* kao ključnu komponentu za stvaranje nacionalnih identifikacija uvodi otkriće tiskarskog stroja i masovnu produkciju teksta koju će nazvati tiskarskim kapitalizmom. Nacija je neminovno stoga dio kodiranja i dekodiranja, premda instancije koje se pojavljuju na mjestima kodiranja i dekodiranja nisu sasvim odvojive i najčešće imaju karakter i jednih i drugih.

To će se naravno reflektirati i u tekstovima koje je okupio ovaj zbornik. Riječ je o tekstovima koji će uglavnom biti postsocijalističke tematike. Postsocijalističke u smislu analize načina na koji su stari praznici zamijenjeni novim, ali i drugom životu starih praznika. Taj fenomen drugog života praznika već je bio natuknut u spomenutom tekstu Lydije Sklevicky. Riječ je o praznicima koji su postojali unatoč tomu što ih država nije nominalno uvrstila u vlastiti praznični kalendar kao što je to slučaj s Božićem nakon Drugoga svjetskog rata.

Mladena Prelić daje sintetski prikaz promjena državnih praznika u Srbiji od 22. veljače 1882. godine do danas. Taj pregled pokazuje do koje su mjere

neki praznici, unatoč radikalnim promjenama političkih i ideoloških formacija, zapravo ostali u kontinuitetu. Ti kontinuiteti možda nisu vidljivi u samom vremenu praznika, ali se vide u morfologiji i načinu izbora datuma koji će se slaviti. Ne treba zaboraviti kako su socijalističke organizacije koje su okupljale djecu i mladež tako u potpunosti pokušale preslojiti jednake takve inicijacijske obrede u crkvi. Primanje u pionirsku organizaciju bilo je namijenjeno učenicima koji bi u drugom kontekstu i u svojoj dobi bili pripremani za prvu pričest. Primanje u omladinsku organizaciju na isti je način smijenilo svetu potvrdu vjere.

Sličan će pregled ponuditi i Nevena Škrbić Alempijević i Kristina Uzelac za Hrvatsku s time da će krenuti od uspostave Banovine Hrvatske iz 1939. godine. Posebnu problematiku tu će naravno činiti datumi povezani s profašističkim NDH-om čiji su datumi u potpunosti ukinuti, ali djeluju kao dio alternativnog kalendara za pojedine skupine u Hrvatskoj.

Na jednak će način i ostala dva teksta prvog dijela knjige razmatrati promjene koje su bile ključne u reprezentaciji države u slučaju Crne Gore i Slovenije. Posljednjeg potpisuje uvodničarka i jedna od urednica zbornika Ingrid Slavec Gradišnik. Njezin pristup rasporedu i transformaciji državnih praznika dobar je uvod u drugi dio knjige koji u fokusu ima analizu pojedinih praznika kao važnih kulturnih čvorišta u kojima se javljaju sve ambivalentnosti koje državni praznici stvaraju upisujući se kao snažan označitelj u doživljavanje vremena.

Prvi tekst koji otvara ovaj dio knjige tekst je drugog urednika zbornika Božidara Jezernika. To je povijesno-kulturna analiza dana ujedinjenja 1. prosinca 1918. koji je postao državni praznik. Dubinskom analizom medijske reprezentacije Jezernik pokazuje do koje je mjere sam praznik postao mjesto antagonizma i političkih sukoba bitno više no što li je bio dan u kojem se trebala stvarati prihvatljiva slika nove države Južnih Slavena. Pokazao je do koje je mjere sam praznik u sebe uvukao heterogenost pojma države Južnih Slavena i koncepata koji su o takvoj državi cirkulirali političkim prostorom još od osnutka Jugoslavenskog odbora. Sličnu analizu, ali ovaj put socijalističkog Dana Republike nudi i Svein Mønnesland koji će također iz optike popularne kulture pratiti uspon i pad toga praznika tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća odnosno, točnije rečeno, nakon smrti Josipa Broza Tita. Količinu heterogenosti praznika i nerješivost hegemonijskih državnih narativa pokazuje i tekst Adnana Jahića koji se bavi reakcijom muslimanske zajednice na uvođenje praznika Sv. Save kao dana obrazovanja u Kraljevini SHS i poslije Kraljevini Jugoslaviji koji ostaje nerazriješen i izvor je stalnog sukoba sve do 1941. godine.

Malen ali zanimljiv tekst iz perspektive analize povijesnih naslaga samog izbora državnog praznika dolazi od bugarskog etnologa Petka Hristova koji se bavi

popularnošću Vidovdana u dijelovima Bugarske ali onda i cijeloj Srbiji. Na kraju dolazi do mogućeg zaključka kako se Sv. Vid zapravo upisuje u tradiciju istočnog Balkana preko saskih rudara i njihovih vjerskih praksi te poslije zadobiva neka nova značenja i prateće legende.

Posljednja četiri teksta koja mahom analiziraju proslave u postsocijalističkom kontekstu otvara Ines Prica koja na primjeru pravoslavne proslave Božića i njezine političke upotrebe razotkriva čvorišne točke suvremenih procesa retradicionalizacije i desekularizacije. Oba procesa za nju predstavljaju tek novostvorene oblike odgovora na društveni vakuum koji je nastao zbog raspada društvenih veza tijekom postsocijalizma, a ne doista povratak nekoj staroj tradiciji ili novim oblicima religioznosti. Za nju je riječ o autorasizmu i oblicima novih kulturnih identiteta koji pokušavaju doprijeti do originala tradicije i vjere pomoću stalnog raskrivanja i možebitnog uklanjanja distorzija. Naravno, pri tome akteri koji odlučuju o zastranjenjima djeluju arbitrarno pa gotovo da možemo govoriti o oblicima ateističkog kršćanstva ili kršćanskog ateizma. Taj teorijski impakt odličan je uvod za tekst Petra Simoniča o alternativnim proslavama Dana državnosti u Sloveniji koje je poduzimao Janez Janša. Naime, Janša je svoj cijeli politički put nakon 1994. godine također temeljio u ideji autorasizma. Za njega Slovenijom vlada stara komunistička elita pa su stoga i proslave Dana državnosti mlake i birokratizirane. Stoga je tvarao polje “narodnih” proslava na kojima se on iskazivao kao jedini istinski zagovaratelj pravoga slovenskog identiteta. Šteta je što nakon toga teksta nije bilo analize alternativnih proslava Dana pobjede i domovinske zahvalnosti koje je donedavno održavao pjevač Marko Perković Thompson u Čavoglavama koje su također bile proglašavane narodnim veseljem za razliku od službene proslave u Kninu. Unutarnji rascjep koji se sada već vrlo lako detektira u kulturnim prostorima istoka Europe čini se da nije tek postsocijalistički specifikum te zasigurno ima veze i s jednom varijantom kulturnog kolonijalizma kakvog je opisao Larry Wolff u knjizi *Izmišljanje Istočne Europe*. Rascjep na narod i elite o kojima vrijednosni sudovi u vremenu osciliraju plodan je model koji bi mogao objasniti velik broj kulturnih procesa koji danas dobivaju sasvim novo ruho.

Pretposljednji tekst Jake Repiča analiza je iznimno ambivalentnog praznika. To je dan sjećanja na žrtve komunističkog nasilja koji se slavio među političkim emigrantima iz Slovenije u Argentini tijekom postojanja SFRJ. Naravno, ključ problema javlja se u trenutku kada se taj praznik pokušava upisati u kalendar Republike Slovenije. Tada smo opet svjedoci iste one podvojenosti o kojoj je pisala Prica.

Posljednji tekst, autorice Mateje Habinc, rasprava je o ukidanju praznika na prostoru bivše SFRJ i diskursima koji su je pratili. Osim što su ukinuti socijalistički

praznici, u svim se državama postavilo pitanje ukidanja nekih praznika kako bi se povećao broj radnih sati i smanjilo “spajanje” praznika s vikendom. Autorica pokazuje kako u neoliberalnom sustavu praznik postaje mjesto povećane potrošnje, pa samim time i veće ekonomske učinkovitosti te kako teze o balkanskoj lijenosti koja se reflektira u “spajanjima” i nije sasvim točna.

Zbornik daje širok pregled istraživanja državnih praznika, njihovih mijena ali i društvenih antagonizama koji ih neminovno prate. Velik broj pokrivenih primjera otvara mogućnost da se na nov način promisle odnosi moći, vremena i ritualizacija. Nakon ovakvog zbornika trebalo bi očekivati i neki koji će omogućiti teorijsku elaboraciju koja bi omogućila jasnije razumijevanje odnosa između građana i države što je danas možda jedna od gorućih tema suvremenih društava.

Tomislav Pletenac

Jože Hudales, Tanja Roženbergar, ur.: *Collecting and Collections in Times of War or Political and Social Change: COMCOL Annual Conference, Celje 2014*

Ljubljana: University of Ljubljana – Faculty of Arts, 2017., 262 str.

Zbornik radova *Collecting and Collections in Times of War or Political and Social Change* urednika Jože Hudalesa i Tanje Roženbergar objavljen u nakladi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani 2017. godine rezultat je prethodno održane istoimene Godišnje konferencije COMCOL-a 2014. godine u Celju. Ova konferencija ICOM-ova međunarodnog komiteta za zbirke i sabiranje (COMCOL) posljednja je od tri konferencije održane s ciljem proučavanja različitih perspektiva društveno-političkog konteksta sabiranja i oblikovanja muzejskih zbirki, muzeja i baštine s posebnim naglaskom na utjecaj prevladavajućih ideologija. Konferencija održana u Cape Townu 2012. godine fokusirala se na koncept utopije i njegov utjecaj na formiranje zbirki, a konferencija u Rio de Janeiru 2013. godine potaknula je diskusiju o reinterpretaciji postojećih zbirki te kako se u tu svrhu koristi medij izložbe. Stoga konferencija 2014. godine u Celju čini završnu fazu propitivanja trostruke veze između ideologija, poslanja institucija i profila muzejskih zbirki.

Zbornik je podijeljen na sedam tematskih cjelina. Prvi dio predstavlja uvodnik urednika zbornika kojim su pojašnjene glavne smjernice konferencije

održane u Celju te pruža kratak pregled autora i odabranih priloga. Drugi dio zbornika odnosi se na izlaganje glavne i pozvane predavačice Konferencije Léontine Meijer-van Mensch, tadašnje predsjednice COMCOL-a, koja u svom radu “Profiling and reflecting on collections and collecting” naglašava važnost poznavanja i razumijevanja razvoja muzejskih zbirki te oblikovanja u skladu s poslanjem muzeja. Autorica posebno ističe kako su jasno oblikovane i definirane muzejske zbirke nužne za jasno poslanje muzeja i njihovo profiliranje u respektabilne institucije. U današnje doba razvoj muzejskih zbirki pretpostavlja primjenu još uvijek kontroverzne metode izlučivanja predmeta zbirki te njihovu mobilnost, a koje su, prema riječima autorice, nužne i moguće kroz kvalitetno umrežavanje i participativno djelovanje.

U iduće četiri tematske cjeline grupirani su prilozi sudionika Konferencije. Prva tematska cjelina pod naslovom *Cultural heritage and museums in time* sadrži radove kojima se iz različitih teorijskih pogleda problematizira prošlost i promjenjivost koncepta baštine u vremenu. Druga tematska cjelina *Collecting practices and urban phenomena* posvećena je problematici sabiranja suvremenih svjedoka vremena, dakle predmeta koji reprezentiraju suvremeno potrošačko društvo i urbane fenomene. Treća cjelina pod naslovom *Reflecting and using collections to memorise war* prigodno prati stogodišnjicu početka Prvoga svjetskog rata koja je obilježena brojnim aktivnostima raznih baštinskih institucija. Radovi okupljeni oko ove teme bave se specifičnom problematikom zbirki muzeja rata, a posebice onom koja se odnosi na (ne)adekvatnu interpretaciju i prezentaciju različitih ratnih razdoblja kroz povijest. Četvrta, i brojem radova očekivano najveća tematska cjelina, *Reflections on socialism and the Post-Socialist Europe*, posvećena je definiranju tipologije muzejskih zbirki i analizi strategija sabiranja u socijalističkom društveno-političkom kontekstu SFR Jugoslavije. Poseban naglasak stavljen je na važnost muzejskog predmeta kao nositelja kulturne i političke poruke, ali i na turbulentno razdoblje i promjene uzrokovane uspostavom novoga društveno-političkog sustava.

Posljednji dio posvećen je studentskom projektu opisanom u radu “Uncovering the horrific heritage of the Huda jama mine” u kojem studenti etnologije i kulturne antropologije ljubljanskoga Filozofskog fakulteta opisuju svoje iskustvo istraživanja i prezentacije baštine vezane uz rudnik ugljena Huda jama pored Laškoga. Istraživanje je napravljeno pod mentorstvom profesora Jože Hudalesa i u sklop kolegija “Suvremena muzeologija”.

Zbornik radova Godišnje konferencije COMCOL-a iz 2014. godine na 262 stranice donosi 19 radova koji prezentiraju različite muzejske prakse vezane uz muzejske zbirke i sabiranje na primjerima muzeja i srodnih baštinskih institucija

i zbirki iz Hrvatske, Njemačke, Velike Britanije, Nizozemske, Slovenije, Srbije, Švicarske i Švedske. Posebnu vrijednost čini i uvijek vrijedno kazalo imena te sažeci radova i kratke bilješke o autorima priloga. Zbornik je napravljen u suradnji s dugogodišnji članicama COMCOL-a Evom Fägerborg, Léontinom Meijer-van Mensch i Åsom Stenström, a recenzenti priloga jesu Jurij Fikfak i Bojana Rogelj Škafar.

Iako objavljen tri godine nakon konferencije, ovaj Zbornik predstavlja relevantan i zanimljiv doprinos znanstvenom proučavanju problematike muzejskih zbirki i sabiranja u vremenima rata te političkih i društvenih previranja. Teme su to od velikog interesa mnogih muzejskih stručnjaka te brojnih znanstvenih disciplina koje imaju baštinu kao osnovu svoga istraživanja. Svaka društveno-politička promjena donosi nove izazove, a svijet u kojem i baština ima svoj „vijek trajanja“, iznova potiče na propitivanje starih pojmova i koncepata, kako u muzejima tako i izvan njih, u šire postavljenom baštinskom okruženju. Različite strategije interpretacije zbirki i predmeta nameću se kao presudne u ovom području, a mogućnost njihova sagledavanja u kontekstu vremena i prostora u kojem su nastali daje širu sliku i brojne nove perspektive. Multiperspektivnost u suvremenoj muzejskoj praksi nije novina, no njihova primjena nekako se slabo primjećuje na prostorima nekadašnje Jugoslavije. Mogu li muzeji u regiji iskoristiti primjere dobre prakse iz država u okruženju i svijeta kako bi bili kreatori inkluzivnog i pravednijeg društva u budućnosti i kako nam u tome mogu pomoći nove strategije sabiranja i oblikovanja zbirki – to tek trebamo vidjeti. Ovaj zbornik zasigurno je jedan mali, ali važan doprinos u razumijevanju kompleksnog pitanja politika sabiranja i mogućnosti djelovanja kroz muzejske zbirke i njihovo upravljanje.

Helena Stubić